

Mis vahet on jutlusel ja kõnel? Essee raamatu „Sõnast sõnumiks“ põhjal

Hele-Maria Kangro

Enamik kõnesid ei ole jutlused, kuid jutlus võib tehniliselt olla kõne, kui mõelda, et kõne on avalik sõnavõtt. Isiklikult näen, et ilmalikul kõnel (edaspidi „kõne“) ja jutlusel on rohkem erinevusi kui sarnasusi. Ka jutlusel ja jutlusel on tegelikult omad suured erinevused, sest kogudused ja nende vaimulaad, traditsioonid on erinevad. Kuna lõviosa minu elus kuulnud jutlustest on EEKB Liidu kogudustes, tulenevad minu subjektiivsed hinnangud sealt. Teooria poolelt tuginen peamiselt Meeli ja Üllas Tankleri homileetika käsiraamatule „Sõnast sõnumiks“¹.

Kõne ja jutluse erinevused tulevad õige kiirelt välja, kui süveneda jutluse definitsiooni. Tanklerite õpiku põhjal võib öelda, et jutlus peab olema Jeesuse päästetööle fokusseeritud Jumala Sõna kuulutamine. Jutlust võib pidada pastor või ilmikjutlustaja (vabakoguduslikus kõnepruugis „aktiivne töötegija“, „pikaaegne koguduse liige“, „diakon“) kas oma kogudusest või külalisena mõnest teisest. Seejuures pole jutlus religioonialaste teadmiste esitlemine, vaid peab olema harmoonias isiklike veendumuste ja kogemustega. „[J]utlustada saab tõeliselt vaid inimene, kellel on teatud isiklik läbielamus Jumalaga.“² Jutlustaja peab meeles pidama, et temagi on osa kogudusest ning jutlustada tuleb alati ka iseendale³. See võib paista ootamatu nõudmine nendele, kelle silmis on kirikuõpetaja amet nagu iga teine – selleks saab ju õppida ja õppimise eeldus ometi pole isiklik usk?! Siiski on isikliku usu nõudmine mõistetav, kui mõelda, et mistahes avaliku esinemise juures on väga oluline roll kõneleja isiksusel⁴.

Siiski ei piirdu jutluse erinevus kõnest ka vaid inimliku dimensiooniga. „Ilma Püha Vaimu elavakstegeva väeta jääbki jutlus pelgalt kõneks,“ tõdevad Tanklerid⁵. Siinkohal on huvitav märkida, et 3D koguduse õpetustiim nimetab teadlikult jutluseid kõnedeks ning kasutab sõna „jutlus“ pigem harva. On see siis rahvapärases sõna või võtab jutlustajalt ootusi või pinget maha? Selle üle võib diskuteerida. Usun, et selline sõnavalik ei kompromiteeri Püha Vaimu

¹ Meeli ja Üllas Tankler, Sõnast sõnumiks. Homileetika käsiraamat (Tallinn: Allika, 2019).

² Tankler, Sõnast Sõnumiks. Homileetika käsiraamat, 34.

³ *Ibid.*, 40.

⁴ Toivo Pilli, Avaliku kõne põhijooni praktiku vaatenurgast. Avatult avalikust kõnest (Tartu: Atlex, 2008), 7–17.

⁵ Tankler, Sõnast Sõnumiks. Homileetika käsiraamat, 114.

osakaalu koguduse õpetuses, vaid on lihtsalt teine viis mõisteid defineerida. Jään ise siin ikkagi eelnimetatud kõrvutuse juurde, et sõna „kõne“ tähistab ilmalikku kõnet, mis ei ole jutlus.

Sarnaselt kõnele peaks jutlus taotlema kuulajaskonna suhtes veenvust ja arusaadavust. Viimane on jutlustajatele tänapäeva Eestis iseäranis suur väljakutse, sest nagu osutab Liina Kilemit oma doktoritöös: religioosne keel on enamiku jaoks arusaamatu ja võimalik, et isegi naeruväärne. Jutlustaja peaks rääkima elulistest olukordades ja küsimustest, mis tema kogukonnas on relevantid. Niisiis tuleb tal suhelda inimestega ja alustada oma õpetusega sealt, kus nemad on, vastasel juhul paistab kuulajatele Pühakiri igava ja kaugena. Kuid olukord pole lihtne ka siis, kui jutlustaja teab oma kuulajate probleeme ja küsimusi – ei taha koguduseliikmedki tunda pühapäevases jutluses ära omaenda olukordi ja tsitaate – nii kaotab jutlustaja usalduse.⁶

Jutlustaja peaks olema hea apologet. Seda nii inimeste veenmiseks kui selleks, et üldse näha nende uskumuste teoloogilist dimensiooni. „[Jutlustaja] peab tajuma inimeste küsimusi, mis tihti peale pole näiliselt teoloogiaga sugugi seotud, mõistma nende teoloogilist tuuma ja seejärel pöörduma inimeste poole nõnda, et nad sellest ka teoloogilist keelt mõistmata aru saavad.“⁷ Kõnel ja jutlusel on sarnased ohud. Mõlemad võivad sisult laiali valguda. Tanklerid õpetavad, et näiteks teemajutluse puhul tuleb jutlustajal mõelda ja sõnastada konkreetne küsimus, mitte piirduda ähmase lähtekohaga, *a la* „Täna räägime andestusest.“. Oht on seegi, et kõneleja hindab ennast üle mõnes kategoorias – näiteks hakkab jutustama lugusid, sest teab, et need on mõjusad, aga pole ise kuigi hea loojutustaja. Lisan, et sama tasub silmas pidada anekdootidega – on inimesi, kes kipuvad unustama anekdoodi lõppu (või muid elemente), neil ei tasuks päheõpitud naljadega esineda. Kõnест erinev oht jutluses on see, et mõne narratiiviga minnakse nii lendu, et lugu on küll hea, aga ei lähtu Piiblist. Näiteks toovad Tanklerid lastejutluse, kus pühapäevakooli õpetaja jutustas, et kui ülestõusmise hommikul naised hauale läksid, neil oli juba niisugune tunne, et midagi on juhtunud.⁸

Omad ohud on ka regulaarsetel jutlustajatel. Nemad võivad allahinnata jutluse sissejuhatust, kaotada lugupidamise Piibli suhtes, unustada, et jutlus käib ka tema enda pihta, kasutada meie-vormi ja jätta seega tähelepanuta osa auditooriumist ning kaotada uudsuse, eriti kirjakohtade puhul, millest ollakse juba jutlustanud. Eestis pole eriti levinud kaasata kogudust jutlusse, kuid jutlus võib olla dialoogiline. Näiteks Mosaiik koguduses ning Piiblipäevadel on pidanud

⁶ Tankler, *Sõnast Sõnumiks*, 31-33, 83, 123.

Liina Kilemit, *Kristlike kogudustega liitumise põhjustest. Doktoritöö* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020), 10.

⁷ Tankler, *Sõnast Sõnumiks*, 44.

⁸ *Ibid.*, 45, 51, 53.

dialogilist jutlust kaks jutlustajat, kes on korruga laval. Mõndades EEKBL kogudustes on “kantsel ja saal” omavahel dialogis jutluse ajal, teistes toimib jutlus tervikliku monoloogina. On kogudusi (nt 3D, Mosaiik, Ruut, Risttee), kus arutelu järgneb jutlusele ning aruteluküsimuste loomine kuulub lahutamatult jutluse ettevalmistamise juurde. Herkis Roosimaa leidis oma lõputöös, et noored soovivad jutluse osas oma arvamust avaldada⁹. Isiklikult arvan, et selles ei pea jutlustaja nägema ohtu enda autoriteedile, vaid pigem internetiga kasvanud põlvkonna teistlaadi kommunikatsiooniharjumusi. Ka võimaldab jutlusele aruteluküsimuste loomine võtta üles mõned teemad, mis jutlusesse ei mahu – neid siis arutab kogudus isekeskis.¹⁰

Kui Toomas Vardja sai Oleviste noortejuhiks, oli seal kombeks noorteõhtutele kutsuda külalisjutlustajaid. Vardja aga pani noored ise jutlustama. See oli päris suur paradigmuuutus ning pakkus paljudele eduelamuse esimese jutluse pidamisest (sh mulle endale 17-aastaselt). Vardja markeeris, et esimene jutlus võib õnnestuda väga hästi, sest inimesel on “terve elu aega seda kirjutada”. Sellega tõi ta esile erinevuse korduva jutlustamisega, mille mõtete kogumiseks jääb võib-olla vaid üks nädal aega. Tanklerid sedastavad, et regulaarne jutlustamine tähendab pidevat tööd, sest inimene teadlikult või alateadlikult otsib teemasid ja kogub materjali järgmiseks jutluseks¹¹. Toivo Pilli sõnul on avalik kõnelemine eluviis, mis võib avalduda lugemuses, päevasündmuste suhtes arvamuse kujundamises, sügavates vestlustes sõpradega ja/või päevikupidamises¹². Lugupidamisest kuulajaskonna ees tuleks nii kõne kui jutluse puhul teha eeltööd ning mitte alustada oma ettekannet vabandusega, et kahjuks oli aega vähe ja ette valmistada ei jõudnud¹³.

Sissejuhatuses peaks saavutama kuulajatega kontakti, tekitama huvi ning andma aimu, mis on tulemas¹⁴. “Hea algus on lühike, tähelepanu äratav ja juhatab sisse kõne teema.”¹⁵ Nii kõne kui jutluse puhul mõjub amatöörlikult tehnilise struktuuri valjuhäälnelne väljatoomine fraasidega nagu „sissejuhatuseks loen“, „lõpetuseks tahaksin öelda“, „kokkuvõtteks võib öelda“. Eriti häirivalt võib mõjuda jutlustaja viide lõpetamisele, kui ta tegelikult jätkab veel 10 minutit või kauemgi. Iseäranis koomiline on sellise jutluse salvestust kuulata, sest siis on kohe silme ees,

⁹ Herkis Roosimaa. Mida on traditsioonilistel kogudustel õppida 3D koguduselt? (Kõrgem Usuteaduslik Seminari lõputöö 2020), 30.

¹⁰ Tankler, Sõnast sõnumiks, 47, 67-68, 79, 157.

¹¹ *Ibid.*, 145.

¹² Pilli, Avaliku kõne põhijooni praktiku vaatenurgast, 8.

¹³ *Ibid.*, 11; Tankler, Sõnast sõnumiks, 155-156.

¹⁴ *Ibid.*, 155-156.

¹⁵ Pilli, Avaliku kõne põhijooni praktiku vaatenurgast, 11.

et näe, tegelikult on ta alles poole peal. Kõnel peab olema konkreetne lõpp, hea kõne tuleb lõpetada pigem varem kui hiljem ja kõnest üleskõetud energiat aitab hästi tegudeks kanaliseerida mõni üleskutse. Jutlusega võiks olla sama: kuulajaskond saab aru, kui jutlus lõppes, ja rahval on veel meel ja mõte värskel, et ülejäänud teenistusel mõttega kohal olla. Kõne struktuurne ülesehitus võiks jääda jutlustaja enda teada.

Tanklerid annavad põgusa vaate jutlustamise kujunemisest läbi ajaloo. Näiteks reformatsioon tõi suured muutused ja uued rõhuasetused – keskele kohale tuli Jumala pääste Jeesuses¹⁶. „Millest iganes jutlus ka ei räägiks, on selle ülesanne alati äratada usku Jumala päästetõesse, mis on teostunud tema Poja Jeesuse Kristuse läbi,“ tõdevad õpiku autorid¹⁷. Siinkohal oleks huvitav näha, kuidas nad vastaks eestlastele, kes on mulle (ja ilmselt pidevalt teistelegi) kurtnud, et nende kodukogudus on „liiga evangeelne“ ja et jutlused „pole piisavalt tahke toit“, sest pastor kuulutab muudkui evangeeliumi. Võib-olla mõtlevad need isikud Toivo Pilli sõnastatud kategooriates, et on olemas evangeelsed ja pühitsuslikud jutlused¹⁸ ja tunnevad siis teisest puudust. Igatahes paistab mulle, et Tanklerite rõhuasetus haakub pigem Sven-Joonatan Siibaku sõnadega, kui ta ühes Karmeli koguduses peetud jutluses vastas sarnasele kriitikale, et Jeesuse elu ja sõnad on „kõige tahkem toit“, mis üldse olemas on.

Niisiis on jutlusel palju spetsiifilisem sisu kui kõnel. Erinevalt kõnest peab see lähtuma Jumala Sõnast. Piiratud on ka jutlusepidajate ring – seda saab teha ainult inimene, kellel on endal isiklik kogemus/suhe Jumalaga. Sarnaselt mistahes muule kõnele peab ka jutlus taotlema arusaadavust ja veenvust kuulajaskonna suhtes. Ohud on paljuski sarnased ning kõnepidamise ABC tuleb kindlasti jutlustajale kasuks, kuid arvestada on vaja paljude spetsiifiliste ohtudega.

¹⁶ Tankler, Sõnast Sõnumiks, 23.

¹⁷ *Ibid.*, 27.

¹⁸ *Ibid.*, 45.